

Ανάδειξη μεσοβυζαντινών μνημείων σε Κύπρο και Κρήτη

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Ο ναός της Αγίας Μαρίας στο Καντού

Τέσσερα, δύο στην Κύπρο και δύο στην Κρήτη, μεσοβυζαντινά μνημεία αναδείχθηκαν με τα έργα, που έγιναν στο πλαίσιο του προγράμματος Διασυνοριακής Συνεργασίας Ελλάδα-Κύπρος «ΕΥΜΑΘΙΟΣ ΦΙΛΟΚΑΛΗΣ». Στις 21 Μαρτίου θα πραγματοποιηθεί στο Ρέθυμνο Ημερίδα για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων του προγράμματος.

Τα μεσοβυζαντινά μνημεία στην Κύπρο είναι οι ναοί της Αγίας Μαρίας Καντού και Παναγίας Κοφίνου και οι δύο του 11ου αιώνα. Στην Κρήτη είναι του Αγίου Ευτυχίου στο Χρωμοναστήρι Ρεθύμνου και της Παναγίας στην Πατσώ Αμαρίου, επίσης στο Ρέθυμνο. Η χρηματοδότηση των έργων, που περιελάμβανε ανασκαφές, ολική αποκατάσταση των μνημείων, προληπτική συντήρηση των αποκαλυφθέντων ερειπίων και διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου έγινε κατά 80% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και 20% από εθνική συμμετοχή. Οι μελέτες για τα κυπριακά μνημεία χρηματοδοτήθηκαν από την Μονή

Αμασγούς και την Μητρόπολη Τριμυθούνηντος.

Στον ναό της Αγίας Μαρίνας στο χωριό Καντού, κοντά στην Λεμεσό, διακρίνονται τρεις φάσεις, εκ των οποίων η αρχαιότερη έχει χρονολογηθεί με τεχνοτροπικά κριτήρια στα μέσα του 11ου αιώνα, ενώ η νεότερη στον 15ο αιώνα. Από τον ζωγραφικό του διάκοσμο σώζονται μόνο κάποια σπαράγματα στα τύμπανα των βόρειων αψιδωμάτων και στα εσωράχιά τους, τα οποία ανήκουν σε τρεις διαφορετικές φάσεις, που χρονολογούνται γενικά μεταξύ του 12ου και 15ου αιώνα.

Σύμφωνα με την αρχαιολόγο του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου, Ελένη Προκοπίου στο τύμπανο του κεντρικού αψιδώματος του βορείου τοίχου υπήρχε παράσταση έφιππου Αγίου Γεωργίου, η οποία σώζεται αποσπασματικά. Σκηνές από το μαρτύριο του αγίου απεικονίζονται στο εσωράχιο του ιδίου αψιδώματος. Στο τύμπανο του ανατολικού αψιδώματος του βορείου τοίχου σώζονται επίσης σπαράγματα τοιχογραφιών δύο επάλληλων στρωμάτων. Από το παλαιότερο στρώμα τοιχογραφιών σώθηκε το κάτω μέρος παράστασης με δύο ιστάμενες αδιάγνωστες μορφές.

Στη βόρεια και ανατολική πλευρά του ναού, αλλά και κάτω από το πλακόστρωτο δάπεδο της αυλής, βρέθηκαν ταφές. Οι τελευταίες χρονολογούνται πριν τον 15ο αιώνα και υποδεικνύουν ότι η ταφική χρήση του περιβάλλοντος χώρου του ναού προηγείται της ανέγερσης του μετοχίου. Αξιοσημείωτη είναι η ανεύρεση σημαντικού αριθμού παιδικών/νηπιακών ταφών, γεγονός που δεν θα μπορούσε παρά να υποδηλώνει τον διαχρονικό χαρακτήρα της λατρείας της Αγίας Μαρίνας ως προστάτιδας των νηπίων. Στα δυτικά του οικοδομικού συμπλέγματος, εντοπίστηκαν λίθινα μέλη ελαιοπιεστηρίου.

Η εκκλησία της Παναγίας Κοφίνου, στην επαρχία Λάρνακας, η οποία είχε κηρυχθεί αρχαίο μνημείο από το 1935, αποτελεί μαζί με τα ερείπια της Αγίας Μαρίνας, και του Αγίου Ηρακλείου στα βορειοδυτικά, τμήμα μίας εκτεταμένης εγκατάστασης των πρωτοβυζαντινών χρόνων. Στον τόπο αυτό, κατά τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό, είχε την έδρα του σε απροσδιόριστο χρόνο ο επίσκοπος Ηράκλειος, ένας από τους «αγίους ξένους, όπου εκατώκισαν εις την Νήσον».

Ο σωζόμενος ναός χρονολογείται στις αρχές του 11ου αιώνα και αποτελεί τη δεύτερη αρχιτεκτονική φάση του μνημείου. Καταλαμβάνει τον χώρο του κεντρικού κλίτους μίας παλαιότερης τρίκλιτης βασιλικής, η οποία έχει χρονολογηθεί στο πρώτο μισό του 7ου αιώνα. Δεν αποκλείεται η αρχική φάση, που αποκαλύφθηκε γύρω από τον ναό να είναι η έδρα του ξένου αυτού Επισκόπου, και τα ερείπια του

οικισμού να σχετίζονται με κάποια συνδυασμένη εγκατάσταση, που αντανακλάται στην παράδοση της μετοικεσίας ξένων, δηλ. «προσφύγων», στην περιοχή.

Η αρχική εκκλησία ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής. Τα τρία κλίτη διαχωρίζονταν μεταξύ τους με επτάστυλη κιονοστοιχία .

Τα κινητά ευρήματα (νομίσματα, κεραμική, θραύσματα ασβεστολιθικών θωρακίων), που βρέθηκαν στην ανασκαφή, παραπέμπουν σε μία πρωτοβυζαντινή φάση, πιθανότατα του 7ου αιώνα, με μικρή διάρκεια ζωής, η οποία δεν φαίνεται να διακόπτεται από τις αραβικές επιδρομές, αλλά μάλλον από ισχυρή σεισμική δόνηση.

Η δεύτερη αρχιτεκτονική φάση του ναού, αναφέρει, η κ. Προκοπίου, ανήκει σε μία πολύ σπάνια συνεπτυγμένη παραλλαγή οκτάστυλου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού. Το πρωτότυπο του είναι ένας σπάνιος μεταβατικός τύπος, που απαντάται στην πρώιμη μεσοβυζαντινή περίοδο. Στις σωζόμενες τοιχογραφίες αναγνωρίζονται τρία στρώματα, εκ των οποίων το αρχικό χρονολογείται στον 12ο και τα άλλα δύο στον 14ο και 16ο αιώνα. Τόσο η βασιλική της πρώτης φάσης, όσο και η συνεπτυγμένη οκτάστυλη παραλλαγή της δεύτερης φάσης, αποτελούν, όπως επισημαίνει η κ. Προκοπίου, μνημεία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία συνδυάζουν στοιχεία αρχιτεκτονικών τύπων της Μικράς Ασίας, του Ελλαδικού χώρου, αλλά και της Εγγύς Ανατολής, αναδεικνύοντας τη συμβολή της Κύπρου στην επεξεργασία προτύπων, στη συγχώνευση επιδράσεων και στην ανανέωση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, τόσο κατά την πρωτοβυζαντινή, όσο και στη μεσοβυζαντινή περίοδο.

Ο ναός του Αγίου Ευτυχίου βρίσκεται στον οικισμό Χρωμοναστήρι του Ρεθύμνου, που αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες οικισμούς του Νομού εξαιτίας του αρχιτεκτονικού του πλούτου και για το λόγο αυτό κηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο στο σύνολό του. Ο ναός του Αγίου Ευτυχίου, σύμφωνα με την αρχαιολόγο στην 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Νικολέτα Πύρρου τυπολογικά εντάσσεται σε μια σπάνια παραλλαγή του συνεπτυγμένου οκτάστυλου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο ναού και φέρει τοιχογραφικό διάκοσμο μόνο στην κόγχη του ιερού. Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας εικονίζεται η Δέηση και στον ημικύλινδρο, σε δυο ζώνες, μετωπικές μορφές ιεραρχών. Οι αγιογραφίες, που έχουν χρονολογηθεί κατά το παρελθόν από τον καθηγητή Νικόλαο Δρανδάκη στον 11ο αιώνα, έχουν έντονα λαϊκό χαρακτήρα, χαρακτηριστικό της επαρχιακής τέχνης αυτής της περιόδου.

Ο ναός της Γέννησης της Παναγίας, Πατσώ Αμαρίου, είναι ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του Ρεθύμνου. Παρότι σώζεται σε ερειπιώδη κατάσταση,

καθώς όλη η ανωδομή του έχει καταρρεύσει σε άγνωστη εποχή, εντυπωσιάζει μέχρι και σήμερα τον επισκέπτη με το μέγεθος του και τον πλούτο του γλυπτού αρχιτεκτονικού διακόσμου του.

Ο ναός ανήκει στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο. Η αρχική και κύρια κατασκευαστική φάση του ναού εντοπίζεται στις αρχές του 14ου αιώνα. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού χρονολογείται στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα και αποτελεί έργο ενός πολύ ικανού συνεργείου, που συνδέεται με τις σύγχρονες τάσεις της παλαιολόγειας τέχνης. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού χρονολογείται στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα και αποτελεί έργο ενός πολύ ικανού συνεργείου, που συνδέεται με τις σύγχρονες τάσεις της παλαιολόγειας τέχνης. Μεγάλο μέρος του αποτοιχίσθηκε κατά τη δεκαετία του 1970, και εκτίθετο στη Συλλογή της Αγίας Αικατερίνης στο Ηράκλειο έως το 2011, που τα αποτοιχισμένα σπαράγματα επέστρεψαν στο Ρέθυμνο, προκειμένου να συντηρηθούν. Το εικονογραφικό πρόγραμμα περιλάμβανε σκηνές από το Χριστολογικό και το θεομητορικό κύκλο, το βίο του Αγίου Νικολάου, καθώς και μεμονωμένες μορφές όρθιων μετωπικών αγίων.

Η ιστορία του μνημείου , αναφέρει η κ. Πύρρου, συνδέθηκε από νωρίς με την οικογένεια Καλλέργη, η οποία κατείχε εκτεταμένα φέουδα στη δυτική Κρήτη την εποχή της Βενετοκρατίας. Το 1357 αναφέρεται η παρουσία ορθόδοξου επισκόπου στην Πατσώ, γεγονός που έχει οδηγήσει στην υπόθεση ότι ο ναός ήταν επισκοπικός. Σε διαθήκες ωστόσο του 17ου αιώνα αναφέρεται στον οικισμό η Μονή της Ευλογημένης Παναγίας της Πατσιανής.

Η αρχική και κύρια κατασκευαστική φάση του ναού εντοπίζεται στις αρχές του 14ου αιώνα. Την εποχή αυτή το δάπεδο του ναού ήταν περίπου 50 εκ. χαμηλότερα από το υφιστάμενο. Τον τρούλο στήριζαν οι τέσσερις μεγάλοι πεσσοί από λαξευτό πωρόλιθο με τετράγωνη επεξεργασμένη βάση. Λίγο μετά την ίδρυσή του ο ναός τοιχογραφήθηκε. Τον 16ο αιώνα πραγματοποιήθηκε μια εκτεταμένη ανακαίνιση, οπότε κατασκευάστηκε το σημερινό δάπεδο από ορθογωνισμένες πλάκες πωρολίθου, τοποθετημένες διαγώνια. Το νέο αυτό δάπεδο κάλυψε τμήμα του τοιχογραφικού διακόσμου, των πεσσών του τρούλου και του συνθρόνου.

Η Παναγία στην Κοφίνου

Ο ναός του Αγίου Ευτυχίου στο Χρωμοναστήρι Ρεθύμνου

Συντήρηση τοιχογραφίας από τον ναό της Παναγίας Πατσώ στο Ρέθυμνο

Του Αριστείδη Βικέτου

Πηγή: churchofcyprus.org.cy